

Gotiek – Middeleeuwse schrijfkunst

Informatie bij de les *Gotische woordzoeker*

Na de Romeinen ontstond de periode die we de Middeleeuwen noemen. Voor de kinderen de tijd van de *Ridders* en *kloosters* en *monniken*.

In de Middeleeuwen van ná Karel de Grote (742-814) ontwikkelde zich een bijzonder stijl in bouw, schilderkunst en het schrift: de Gotiek. Er ontstond ook een apart *Gotisch schrift*.

Dit schrift was geheel anders geconstrueerd en vormgegeven dan de voorgaande letters. Werden letters eerst nog zoveel mogelijk in één doorgaande haal geschreven, in de Gotische periode werden letters steeds meer in losse rechte halen geschreven, waarbij gebogen halen een ondergeschikte rol speelden. Daardoor moesten bochten ‘gebroken’ worden in rechte stukken.

De letters werden, door de kosten van het steeds duurder wordende perkament, steeds minder breed geschreven, waardoor er op den duur twee keer zoveel letters op hetzelfde vlak konden worden geschreven.

ede quesiunus omnipotēs
electe famule tue. R.
ido et exercendo que recta
emplum bonoz operum

Hierdoor werd het wit binnen de letter even breed als de streken van de letter zelf. De letter wordt daardoor donker en werd in Engeland wel de ‘Black letter’ genoemd.

Deze letters worden door kinderen doorgaans zeer gewaardeerd. Er gaat een bepaalde aantrekkelijkheid vanuit, waarschijnlijk door hun opvallende vormgeving en donkere verschijning.

In de woordzoeker en de zoekwoorden onderaan het blad, kunnen de kinderen laten zien dat ze deze bijzondere letter wel goed kunnen lezen. De meeste kinderen hebben met deze letter geen moeite. Een enkeling kent deze d niet en ziet niet meteen de z in de langgerekte z-vorm van het Gotisch.

Er werd met een breed versneden (beitelvormige) penpunt van de ganzenveer geschreven. De kinderen kunnen zien dat de haren van de veer (de baard) er af werden getrokken. Het is dus niet zoals ze het in boeken en films altijd zien. Het schrijft niet handig als de haren er nog aan zitten. De ganzenveer was dus eigenlijk niet zo’n indrukwekkende ‘veer’, maar meer een klein wit stokje. Zo kun je hem ook op afbeeldingen uit de Middeleeuwen aantreffen.

De bijzonder uitgewerkte ‘hoofdletters’ werden toen ‘initialen’ genoemd. Dit betekent *beginletter*. Een hoofdletter is in feite een taalkundige omschrijving van de beginletter van een naam of een zin. Doorgaans werden daar KAPITALEN voor gebruikt en die werden in de

tijd van de Gotiek heel erg mooi uitgewerkt. Sommige kinderen zullen wel moeite hebben om hier de letter G in te herkennen. Misschien is op bord de kapitaal G te schrijven en dan daar deze initiaal doorheen te tekenen, zodat de kinderen toch de overeenkomst kunnen zien.

Als je het kunt, is het aan te bevelen voor de les het woord **mínimum** aan de achterkant van het bord te schrijven.

Het mooiste werkt het als je op de letters i nog geen stip plaatst en vraagt wie het woord kan lezen. Je zult merken dat er kinderen zijn die het ogenblikkelijk zien.

Als je daarna de komma-achtige stippen plaatst zien de kinderen meteen waarom de i-stip is uitgevonden: om de leesbaarheid.

Je houdt de pen net zo als bij het sierschrift dat je geleerd hebt: in de stand van 45°.

Draai niets met je hand en/of pols. Alles vanuit je schouder bewegen.

De streekbreedte wordt gelijk aan het binnenwit. Op deze manier is de spatiëring oenschijnlijk eenvoudig. Hij wordt echter moeilijk als je werkt met letters als e en s.

In feite moet je steeds de neerstreken op gelijke afstand plaatsen, maar daarbij ook wel rekening houden met witte openingen. Soms komen letters gedeeltelijk over elkaar heen te liggen om geen al te grote gaten te doen ontstaan. Dit was ook de reden, waarom een letter als de *o* aan de boven- en onderkant iets groter werden geschreven.

De letter *s* is uiteraard ook interessant voor de kinderen. Als je goed kijkt zijn de bochten zoveel mogelijk gebroken en liggen de breedste uiteinden van de streken op één lijn. Men trok door die letter wel de 'dunste penstand' en dan werd de letter heel bijzonder van vorm:

De initiaal kunnen de kinderen zelf mooi inkleuren. De bovenste initiaal is al door een golflijn in tweeën verdeeld. Een dergelijke verdeling van de streken van de initiaal kwam in de Middeleeuwen ook voor en is door kinderen nog uitvoerbaar. De kleuren werden vaak ‘even sterk’ gekozen en daarvoor zijn *blauw* en *rood* het meest voor de hand liggend. De onderste initiaal kunnen de kinderen zélf verdelen en vervolgens inkleuren.

WOORDZOEKER

De woordzoeker bevat een aantal begrippen die uitleg nodig hebben. Hieronder zie je de kortste uitleg voor de begrippen, doorgaans is dit voldoende voor een les. Als je meer wilt lezen over deze periode kun je op Internet ook veel informatie vinden.

Kijk dan wel goed of het om echt authentiek Gotische handschriften gaat en niet om ‘moderne toepassingen’ ervan. In veel hedendaagse toepassingen kun je goed zien dat de spatiëring van deze bijzondere letters niet altijd even goed wordt begrepen.

Zoek ook onder de zoekterm ‘getijdenboek’. Dit waren boeken, waarin het kerkelijk jaar was uitgewerkt, vaak ook a.d.h.v. de jaargetijden. Een heel mooi voorbeeld is het Getijdenboek voor de Hertog van Berry uit Frankrijk.

<http://konbib.nl/kb/manuscripts/introductie/introductie5.html>

abt	hoofd van een klooster
bladgoud	zeer dun geslagen goud (honderd keer zo dun als een haar)
document	groep bladen met tekst
gotiek	periode na de Romeinen, ook wel ‘Riddertijd’ genaamd. Er ontstond een eigen stijl.
illuminator	wie versieringen in het manuscript aanbracht (bladgoud en kleuren)
kolom	verticale strook met letters
manuscript	handschrift (manus = hand; script = schrift)
marge	lege strook om de letters heen. De lege rand.
oorkonde	mooi geschreven en opgemaakt tekstblad voor speciale gelegenheden.
pigment	kleurstof voor verf en inkt
schrijfmeester	een beroepsschrijver die de titel ‘meester’ had behaald
zegel	een soort teken van echtheid, vaak van zacht gemaakte lak (zegellak) waar een eigendomsmerk (zegelring) in gedrukt werd.

Nog enkele websites:

<http://biblioarnhem.idefix.nl/schatkamer/toppers.html>

http://www.sanderusmaps.com/antique-maps/miniature/annunciation_15220.cfm?site=ok

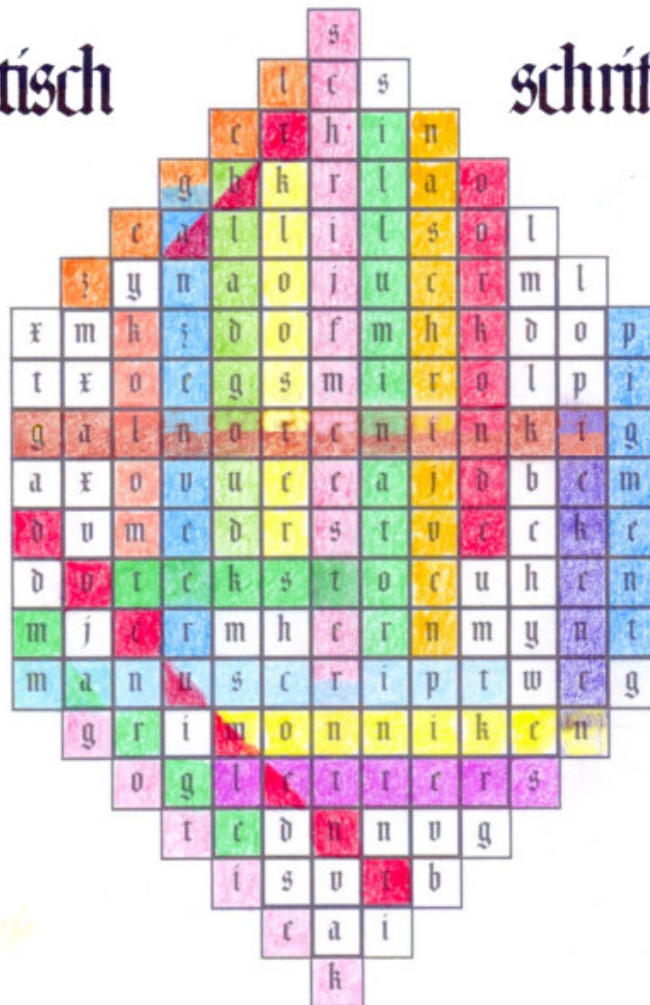
Hieronder zie je een vergelijkbaar lesblad uitgewerkt. De woordstroken in de puzzel kunnen ook gekleurd worden, waardoor een mooier geheel ontstaat als wanneer de woorden doorgestreept worden, zoals de kinderen meestal gewend zijn.

De tweede letter is hier niet met even sterke kleuren uitgewerkt en dat heeft consequenties voor de totaalvorm. Het geel is minder donker. Vergelijk hiervoor de twee letters.

otisch

schrift

- abt
- bladgoud
- document
- galnoteninkt
- ganzenveer
- gotiek
- illuminator
- klooster
- kolom
- letters
- manuscript
- marge
- monniken
- naschrijven
- oorkonde
- pigment
- schrijfcmeester
- tekenen
- tekst
- zegel

